

VI edycja konkursu „Znamy wasze imiona” Przywracanie pamięci przedwojennej żydowskiej społeczności Brzeska i powiatu brzeskiego

„Żydzi w Brzesku osiedlali się już prawdopodobnie od chwili nadania prawa magdeburskiego przez królową Jadwigę w 1385 roku. Jednak rozwój intensywnego osadnictwa żydowskiego możemy wiązać z wypędzeniem ich z Bochni na mocy dekretu Zygmunta III Wazy z 23 listopada 1605 r. Nie posiadamy jednak żadnych szczegółowych informacji na temat liczby osadników ani ich pozycji społecznej. Można tylko przypuszczać, że gmina rozwijała się prężnie i stale zwiększała swoją liczebność, ponieważ pod koniec XVII w. na Dolnym Mieście został założony cmentarz.

Na przełomie XIX i XX w. dwie trzecie mieszkańców Brzeska stanowili Żydzi. Zamieszkiwali Rynek, ul. Wapienną, Rynek Dolny i ul. Zieloną. W 1910 r. społeczność brzeska osiągnęła swoją najwyższą liczebność – 2430 osób.

Od początku osadnictwa główne zajęcie ludności żydowskiej stanowił handel. Poza nim prowadzili także wyszynk alkoholi, skup zwierząt i produktów rolnych oraz wykonywali niektóre zawody rzemieślnicze. W 1939 r. w Brzesku było zarejestrowanych 211 działalności gospodarczych prowadzonych przez Żydów. Były również rodziny inteligencji: sędziowie, adwokaci, lekarze, urzędnicy. Oprócz zamożnych była w Brzesku także biedota.

Żydzi brzescy mieli duży wpływ na życie miasta nie tylko z racji swojej pozycji ekonomicznej. Wielu wykształconych włączało się w działalność społeczną, kulturalną i polityczną. Najdobitniej o pozycji Żydów w Brzesku świadczy fakt, iż w latach 1894–1906 funkcję burmistrza gminy Brzesko piastował Henocho Klapholz. Z kolei Julia Klapholz, jego synowa, była współzałożycielką gimnazjum, powołanego w latach 1910–1911.

Prężna i światła społeczność Żydów brzeskich została zniszczona przez okupantów niemieckich, którzy zajęli miasto 5 września 1939 roku. Już we wrześniu 1939 r., zarządzeniem władz okupacyjnych, radni żydowscy zostali wykluczeni z obrad rady miasta. Na wiosnę 1941 r. utworzono w Brzesku getto. W czerwcu 1942 r. 180 Żydów Niemcy zabili bezpośrednio na ulicach. 560 osób wywieziono w tym samym okresie do obozu w Bełżcu. Latem pojawili się nowi więźniowie. Łączna liczba przetrzymywanych przekroczyła 5 tysięcy. Zatłoczenie sprzyjało występowaniu głodu i tyfusu. Likwidacja getta brzeskiego nastąpiła 17 i 18 września 1942 r. Spędzono na rynek wszystkich Żydów, nakazano im klęczeć od rana do południa z rękami podniesionymi do góry. Okradziono ich z kosztowności, po czym załadowano do pociągu. Chorych i niezdolnych do transportu rozstrzelano na miejscu. Wedle niektórych źródeł, getto zlikwidowano już 12 września 1942 roku; ponad 4 tys. osób wywieziono do obozu w Bełżcu, a kilkaset zamordowano w mieście...” (Z „Kroniki miasta Brzeska” Jana Burlikowskiego).

Przed II wojną światową Żydzi mieszkali nie tylko w Brzesku, ale i w innych miasteczkach i wsiach powiatu brzeskiego. Tak, w Czchowie Żydzi osiedlili się najprawdopodobniej pod koniec XVIII wieku, i na przełomie XIX-XX w. w środowisku żydowskim to miasto było znane z chasydzkiej dynastii, pochodzącej od rabina Chaima Halberstama. Niewielkie wspólnoty żydowskie albo pojedyncze żydowskie rodziny mieszkaly również w Borzęcinie, Jadownikach, Jasieniu, Szczepanowie, Okocimiu, Szczurowej, Iwkowej, Buczu, Dębnie, Gosprzydowej, Jurkowie, Gnojniku, Przyborowie, Wojakowej, Woli Przemyskiej, Strzelcach Wielkich i innych wsiach.

Bardzo niewielu Żydów powiatu brzeskiego przeżyło wojnę, a ci, którzy przeżyli, w większości wyjechali z Polski. To spowodowało, że teraz, 77 lat po zakończeniu II wojny światowej, pamięć o tej społeczności, zaczyna zanikać. Nawet napis na tablicy na budynku byłej synagogi przy ul. Puszkina, upamiętniającej brzeskich Żydów, zaczyna się ze słów: „Nie znamy waszych nazwisk, lecz na zawsze będziecie w naszych sercach...”

A jednak jeszcze możemy odtworzyć tę część historii Brzeska i powiatu. Żyją jeszcze ludzie, którzy pamiętają swoich żydowskich sąsiadów, w Izraelu mieszka społeczność Żydów, którzy wywodzą się z Brzeska i okolic, dla których pamięć o ich przodkach jest niezwykle ważna; są książki i dokumenty archiwalne.

REGULAMIN KONKURSU

I. ZASADY OGÓLNE

1. Organizatorzy

Organizatorami konkursu jest Miejski Ośrodek Kultury w Brzesku (Brzesko, plac Targowy 10) i Stowarzyszenie „Pamięć i dialog. Wspólna historia” (info@brzesko-briegel.pl). Konkurs odbywa się pod honorowym patronatem burmistrza Brzeska Tomasza Latochy.

3. Cele konkursu

Zasadniczym celem konkursu jest przywracanie pamięci o przedwojennej żydowskiej społeczności Brzeska i powiatu brzeskiego – poznanie jej historii i tradycji, wkładu w dzieje miasta, jak również poznanie historii konkretnych żydowskich rodzin zamieszkałych przed wojną w Brzesku i okolicznych miejscowościach.

2. Uczestnicy

Uczestnikami konkursu mogą być uczniowie klas VII, VIII szkół podstawowych oraz szkół ponadpodstawowych powiatu - indywidualnie lub tworzący 2 lub 3 osobowe zespoły pod kierunkiem nauczyciela/opiekuna.

4. Zadania konkursowe

Uczestnikom Konkursu mają **do wyboru** kilka zadań:

- Życie Żydów Brzeska i powiatu brzeskiego w okresie przedwojennym – tradycje, obyczaje, koegzystencja kultur i religii, ciekawe historie rodzinne. Można odnaleźć miejsca, gdzie mieściły się ważne dla dawnych żydowskich mieszkańców instytucje i miejsca (mogą nimi być synagogi, mykwy, domy modlitw, cmentarz; może uda się odnaleźć dawne zdjęcia) i dowiedzieć się o ich losie. Czy nadal istnieje synagoga i co się w niej teraz mieści? Czy domy należące kiedyś do żydowskich krawców, szewców lub kupców jeszcze stoją, czy w tych domach widać ślady obecności niegdysiejszych mieszkańców? Być może uda się dotrzeć do żydowskich nazw ulic, placów miasta. Jak mogło wyglądać życie w Brzesku w tamtych czasach? Ten temat dotyczy również innych miejscowości powiatu brzeskiego.
- Życie Żydów w okupowanym mieście – historia brzeskiego getta, które istniało do września 1942 roku. Można opisać życie w getcie, jego likwidację i los jego mieszkańców. Można też podjąć się tematu życia rodzin żydowskich w okresie okupacji w innych miejscowościach powiatu brzeskiego.
- Odtworzenie historii konkretnych rodzin - na podstawie relacji osób pamiętających czasy przedwojenne i wojenne, czasem może i powojenne, rozmów z potomkami rodzin żydowskich z Brzeska. W ten sposób zebrane materiały (relacje) pozwolą dowiedzieć się nie tylko o życiu

Żydów, ich kontaktach z polskimi sąsiadami, ale i o tym, co i jak po latach jest pamiętane. Informacje pozyskane z rozmów można uzupełnić danymi z materiałów archiwalnych.

• Historia „Sprawiedliwych” z Brzeska i powiatu brzeskiego – osób, którzy, ryzykując własnym życiem, ratowali swoich żydowskich sąsiadów podczas wojny.

Liczymy na kreatywność uczniów i ich opiekunów w wyborze tematów i konkretnej formy prac konkursowych.

II. ZASADY SZCZEGÓŁOWE

1. Ostateczny termin zgłaszania się do konkursu – **5 grudnia 2022 r.** Prosimy do tego czasu zgłosić do organizatorów listę uczniów biorących udział w konkursie. Listę należy wysłać do pani Natalii Zajac, MOK kultura@mok-brzesko.pl

2. W ramach przygotowania do konkursu możliwa jest organizacja warsztatów w szkole przez Stowarzyszenie „Pamięć i dialog. Wspólna historia”. W sprawie ewentualnych warsztatów prosimy o kontakt z Panią Anną Brzyką (e-mail: info@brzesko-briegel.pl). Podczas warsztatów uczniowie będą mogli zrozumieć podstawowe zagadnienia związane z kulturą i religią żydowska i dowiedzieć się o tym jak mieszkali żydowskie rodziny w ich miejscowościach.

3. Uczestnicy przygotowują zespołowo lub indywidualnie pracę związaną z tematyką konkursu. O wyborze tematu pracy, jej formie i zakresie materiałów uczniowie decydują w porozumieniu z nauczycielem/opiekunem, przygotowującym ich do konkursu.

4. Termin składania prac konkursowych mija **6 marca 2023 roku**. Prace należy składać w siedzibie MOK, u pani Natalii Zajac (Brzesko, plac Targowy, 10, pokój 209).

Przy ocenie prac będą uwzględniane następujące kryteria:

- zgodność wykonanej pracy z podjętym tematem;
- stopień wykorzystania wiedzy faktograficznej;
- samodzielność opracowywania i prezentacji zgromadzonych materiałów;
- umiejętność posługiwania się różnorodnymi źródłami wiedzy;
- poprawność językowa i walory artystyczne właściwe dla wybranej formy pracy.

5. Ostateczne rozstrzygnięcie konkursu nastąpi do **31 marca 2023 roku**. Uroczyste podsumowanie konkursu, na które zostaną zaproszeni wszyscy uczestnicy konkursu, odbędzie się w siedzibie MOK w Brzesku. Wybrane prace biorące udział w konkursie, zostaną opublikowane na stronie [www.Stowarzyszenia „Pamięć i dialog. Wspólna historia”](http://www.Stowarzyszenia„PamięćiDialog.WspólnaHistoria.pl), w językach polskim i angielskim: <https://brzesko-briegel.pl/2019/08/13/konkurs-znamy-wasze-imiona/>.

5. Ze wszystkimi pytaniami dotyczącymi konkursu można zwracać się do Pani Anny Brzykiej, info@brzesko-briegel.pl, tel. 668 996 850.

III. BIBLIOGRAFIA I LISTA MATERIAŁÓW ŹRÓDŁOWYCH

Uczestniczący w konkursie uczniowie - oprócz rozmów z mieszkańcami Brzeska i powiatu brzeskiego, mogą kontaktować się z potomkami żydowskich rodzin mieszkających obecnie w Izraelu, USA i innych krajach (w sprawie kontaktu z tymi rodzinami prosimy zwracać się do Pani Anny Brzykiej). Uczniowie mogą również korzystać z następujących materiałów:

1. Materiały przygotowane przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego:

Przywróćmy pamięć – materiały edukacyjne dla uczniów

http://fodz.pl/PP/download/3PP_materiały_educacyjne.pdf

Materiały edukacyjne dla nauczycieli

http://fodz.pl/PP//download/PP_nauczyciele.pdf

2. Baza danych o Żydach polskich – w języku angielskim, dane dostępne po rejestracji

<https://legacy.jri-poland.org/jriplweb.htm>

W tej bazie danych można znaleźć informacje o konkretnych rodzinach – wystarczy wpisać nazwę miasta i nazwisko rodowe, i pojawia się cała dostępna informacja – w przypadku Żydów brzeskich obejmująca okres 1868-1904. Jest tam również informacja o rodzinach żydowskich z powiatu brzeskiego – na przykład, Czchowa – 245 wpisów; Borzęcina – 107 wpisów; Iwkowej – 74; Jadownik – 194; Dębna – 27; Gosprzydowej – 8; Jurkowa – 41; Gnojnika – 31; Przyborowa – 56...

Dostępne są wpisy w księgach metrykalnych (wpisy dot. rejestracji narodzin, śmierci i zawarcia małżeństw). Skany oryginalnych dokumentów za lata 1877-1932 można zobaczyć na stronie

<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/zespole/-/zespole/30603>

3. Materiały ze strony Stowarzyszenia „Pamięć i dialog. Wspólna historia”

<https://brzesko-briegel.pl>

Sz szczególnie godna uwagi Księga Pamięci Żydów z Brzeska i powiatu brzeskiego zamordowanych w czasie Holokaustu, która liczy prawie 3 000 imion: <https://brzesko-briegel.pl/ksiega-pamieci/>

4. Film „Dov Landau: moje Brzesko”

<https://www.youtube.com/watch?v=hUF5xwZ1IU>

5. Baza danych Fundacji Dokumentacji Cmentarzy Żydowskich – opis 848 macew (nagrobków) na cmentarzu żydowskim w Brzesku: https://cemetery.jewish.org.pl/list/c_100

6. Baza danych o ofiarach Holocaustu w Muzeum Jad Vashem w Jerozolimie – po angielsku

<http://yvng.yadvashem.org/>

(W tej bazie danych można znaleźć informacje o konkretnych rodzinach z Brzeska i innych miejscowości powiatu brzeskiego, którzy zginęli podczas wojny).

7. Artykuły na stronie www.brzesko.ws poświęcone brzeskim Żydom

<http://www.brzesko.ws/DesktopDefault.aspx?tabID=3459>, między innymi:

- Artykuł o Marku Flakowiczu uratowanym podczas wojny w Brzesku

<http://www.brzesko.ws/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&ItemID=6556&mid=10640>

- Artykuł o rodzinie Łozów (sprawiedliwi wśród narodów świata)

http://www.brzesko.ws/brzesko/documents/historia/wspomnienia/r_lozow/mb_r_lozow.htm

- Martyrologia Żydów brzeskich

http://www.brzesko.ws/Brzesko/documents/Historia/Judaica/getto/jb_getto.asp

- Artykuł poświęcony Panu Landauowi

<http://www.brzesko.ws/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&ItemID=7488&mid=10640>

- Brzeskie Judaika

http://www.brzesko.ws/Brzesko/documents/Historia/Judaica/brzeskie_judaica_jw.asp

8. Film poświęcony ocalałemu brzeskiemu Żydowi Panu Landauowi (w języku angielskim)

<http://www.aish.com/ho/video/LChaim-The-Dov-Landau-Story.html>

9. Virtual sztetl: Brzesko

<http://www.sztetl.org.pl/pl/article/brzesko/3.historia-miejscowosci/>

10. Sprawiedliwi wśród narodów świata: Jan Brzeski

<http://www.sprawiedliwi.org.pl/pl/family/746.brzeski-jan/>

Oprócz tego będą przydatne następujące książki:

Opracowania ogólne:

- Barbara Engelking, Feliks Tych, Andrzej Żbikowski, Jolanta Żyndul, pod red. Feliksa Tycha *Pamięć, Historia Żydów polskich przed, w czasie i po Zagładzie*, Fundacja Shalom, Warszawa 2004
Książka dostępna bezpłatnie dla bibliotek szkolnych. W celu otrzymania bezpłatnego egzemplarza szkoły mogą kontaktować się z Fundacją Shalom, shalom@shalom.org.pl
- Alina Cała, Hanna Węgrzynek, Gabriela Zalewska, *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2000;
- Andrzej Żbikowski, *Żydzi*, Wyd. Dolnośląskie, seria „A to Polska właśnie”, Wrocław 1997, 2005
- Ninel Kameraz – Kos, *Święta i obyczaje żydowskie*, Warszawa 1997;
- red. Leszek Będkowski, Anita Brzostowska, *Historia Żydów. Dzieje narodu od Abrahama do Państwa Izrael. Żydzi w Polsce. 1000 lat wspólnej historii*, Biblioteka „Polityki”, Warszawa 2014.
- Anna Lebet – Minakowska, *Judaizm. Poznać znaczy zrozumieć. Kultura i sztuka Żydów w przedwojennej Polsce*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2008.

Zagłada / Holocaust

- Robert Szuchta, Piotr Trojański, *Holokaust – zrozumieć dlaczego*, Książka pomocnicza do nauczania historii w szkołach ponadpodstawowych, ofic. wyd. „Mówią Wieki” i wyd. „Bellona” Warszawa 2003;
- *Pamiętnik Dawida Rubinowicza*, wyd. „Książka i Wiedza”, Warszawa 2005;
- Janina Bauman, *Zima o poranku. Opowieści dziewczynki z warszawskiego getta*, wydanie II, Poznań 1999;
- Mary Berg, *Dziennik z getta warszawskiego*, wyd. „Czytelnik”, Warszawa 1983;
- *Męczeństwo i Zagłada Żydów w zapisach literatury polskiej*, Wybór, opracowanie i wprowadzenie Irena Maciejewska, Warszawa 1988 (wybrane fragmenty);
- Anne Frank, *Dziennik. (Oficyna) 12 czerwca 1942 - 1 sierpnia 1944*, wyd. „Znak”, Kraków 2003;
- Primo Levi, *Czy to jest człowiek*, Wyd. Państwowego Muzeum Auschwitz -Birkenau w Oświęcimiu, Oświęcim 1996;

- Karen Lewine, *Walizka Hany. Historia prawdziwa*, wyd. „Media Rodzina”, Poznań 2005;
- W. Mysliński, *A jednak tak było*, Warszawa 1978 (okres okupacji).

Opracowania dotyczące Żydów brzeskich

- Adam Bartosz, *Tarnowskie judaica*, Warszawa 1992;
- Adam Bartosz, *Galicyskim szlakiem chasydów*, Kraków 2015 (rozdział o Brzesku);
- Roman Brandstaetter, *Przypadki mojego życia*, 1988 (rozdział “Śmierć rozwiązała wszystkie trudności”);
- Jan Burlikowski, *Kronika miasta Brzeska*, Brzesko 2005;
- Leszek Hońdo, *Cmentarz żydowski w Tarnowie*, Kraków 2001 (biogram Mordechaja Brandstaettera, który pochodził z Brzeska);
- K. Missona, *Brzesko w latach 1914 – 1920*, Brzesko-Kraków 1938—1939; książka dostępna pod linkiem:
http://www.brzesko.ws/Brzesko/documents/Historia/k_missona/1914_1920/km_brzesko_1914_20.asp;
- K. Missona, *Brzesko w przededniu niepodległości 1916-1918*, Brzesko 1928;
- Brzesko, *Dzieje miasta i regionu*. Opracowanie zbiorowe pod redakcją Feliksa Kiryka i Jana Lacha, Brzesko, 2006;
- Krystyna Samsonowska, *Wyznaniowe gminy żydowskie*, Kraków 2005;
- Sprawozdania Dyrekcji Gimnazjum w Brzesku;
- Marcin Wodziński, *Groby cadyków w Polsce*, Wrocław 1998 (informacje o grobach w brzeskim ohelu);
- Jerzy Wyczęsany, artykuły w “BIM”, kwiecień i maj 1993;
- Barbara Zbroja, *Miasto umarłych*, Kraków 2005 (informacja o architekcie urodzonym w Brzesku);
- Iwona Zawadzka, *Cmentarz żydowski w Brzesku*, Brzesko 2001.